SES BİLGİSİ

1) Büyük ünlü uyumu
2) Kaynaştırma harfleri
3) Ses düşmesi
4) Geniş ünlünün daralması
5) Ses türemesi
6) Ulama
7) Sert sessiz yumuşaması
8) Sertleşme (sessiz benzeşmesi)

1) BÜYÜK ÜNLÜ UYUMU

	DÜZ		YUVARLAK	
	Geniş	Dar	Geniş	Dar
Kalın	**a**	**ı**	**o**	**u**
İnce	**e**	**i**	**ö**	**ü**

Kalınlık incelik uyumudur. İlk hecedeki ünlü kalınsa sonraki hecelerdeki ünlü de kalın, inceyse ince ünlü olur.

A,I,O,U ⟶ A,I,O,U
E,İ,Ö,Ü ⟶ E,İ,Ö,Ü

Öğütlerimiz / Öğretmenim / Öğrenci / Koyunlar / Konuşmacı

Büyük Ünlü Uyumu İle İlgili Bazı Özellikler

1. Türkçe oldukları halde zamanla ses değişikliğine uğramış kelimeler büyük ünlü uyumuna uymaz.

Alma ⟶ ~~Elma~~
Ana ⟶ ~~Anne~~
Kangı ⟶ ~~Hangi~~
Kala ⟶ ~~Kale~~
Karındaş – Kardaş ⟶ ~~Kardeş~~

2. Türkçemize yabancı dillerden girmiş bazı kelimeler büyük ünlü uyumuna uymayabilir.
İnsan / Dünya / Kitap / Gazete / Otomobil / Televizyon

Uyarı: Bazı yabancı sözcükler büyük ünlü uyumuna uyabilir. Emniyet (Arapça)
İskele (İtalyanca) / Sosyal (Fransızca) / Radyo (İngilizce)

3. Birleşik sözcüklerde ve tek heceli sözcüklerde büyük ünlü uyumu aranmaz.
Kadıköy / Gecekondu / Hanımeli / Aslanağazı / Çekyat
Türk / Dört / Ev / Tuz / Kap / Top / Kar

4. Bazı ekler büyük ünlü uyumunu bozar.
-Kİ: yarınki, akşamki, arabadaki
-KEN: Yaparken, koşarken
-YOR: gidiyor, sevmiyor
-LEYİN: akşamleyin, sabahleyin
-(İ)MTIRAK: yeşilimtrak, ekşimtrak
-GİL: baklagil, halamgil, turunçgil

Sözcükler	Büyük Ünlü Uyumuna Uymuyorsa Nedeni
Bardak	Büyük ünlü uyumuna uyuyor.
Kalem	Büyük ünlü uyumuna uymuyor. Kalın – ince
Anne	Zamanla ses değişikliğine uğradığından dolayı uyuma uymuyor. Aslı ana.
Kadıköy	Birleşik sözcüklerde büyük ünlü uyumu aranmaz.
Genç	Tek heceli sözcüklerde uyum aranmaz.
Yarınki	Aldığı ekten dolayı büyük ünlü uyumuna uymaz.

2. KAYNAŞTIRMA HARFİ

Türkçe bir sözcükte iki ünlü harf yan yana gelmez. Sesli ile bir sözcükten sonra sesli ile başlayan ek getirildiğinde araya Y, Ş, S, N ünsüzlerinden biri gelir. "YaŞaSıN" Bu harflere kaynaştırma harfleri denir.

Bahçe**y**e Oda**n**ın Kapı**s**ı İki**ş**er

Anasın**ı**n kuzu**s**u (tamlama ekleri)
Kale**y**i fethettik (-i, -e hal ekleri)
Oku**y**acak (gelecek zaman eki, -ecek, acak)
Altı**ş**ar (üleştirme eki, -er, -ar)
Okuyan (fiilden sıfat yapan ek, -en, -an)

3. SES DÜŞMESİ

*Sonu "k" ile bitten sözcüklere küçültme eki geldiğinde "k" ünsüzü düşer.

Küçük – cük ⟶ Küçücük
Minik – cik ⟶ Minicik
Ufak – cık ⟶ Ufacık

*Bazı iki heceli sözcükler ünlü harfle başlayan bir ek aldıktan sonra hecelerindeki dar ünlü düşer. Bu ses olayına "orta hece düşmesi" de denir.

Ağ**ı**z – ı ⟶ Ağzı
Al**ı**n – ı ⟶ Alnı
Kar**ı**n – ım ⟶ Karnım
Şek**i**l – i ⟶ Şekli
Kay**ı**p - ol ⟶ Kaybol
Fik**i**r – i ⟶ Fikri

4. GENİŞ ÜNLÜ DARALMASI

Son hecesi geniş seslilerle (a-e) bitten fiillere -yor eki getirildiğinde geniş sesliler daralarak ı, i, u, ü olur.

Anla – yor ⟶ Anl**ı**yor
Yaşa – yor ⟶ Yaş**ı**yor
Ye – yor ⟶ Y**i**yor

Uyarı: Fiilleri olumsuz yapan "-me, -ma" eklerinden sonara –yor eki gelirse olumsuzluk ekindeki e ve a daralır.

Konuş – ma – yor ⟶ Konuşm**u**yor
Seslen – me – yor ⟶ Seslenm**i**yor

5. SES TÜREMESİ

Tek heceli bazı sözcüklere küçültme eki getirildiğinde sesli türemesi olur.

Bir – cik ⟶ Bir**i**cik
Gül – cük ⟶ Gül**ü**cük
Genç – cik ⟶ Genc**e**cik

6. ULAMA

Ünsüz harfle bitten sözcükten sonra ünlü ile başlayan bir sözcük geldiği zaman ulama yapılır.

Tür**k** **a**skeri ⟶ tür – kaskeri
Mehmet **A**ki**f** **E**rsoy ⟶ mehme – taki – fersoy

Ulama sadece söyleyişte olur. Yukarıdaki örnekte olduğu gibi söyleme ve okuma sırasında sözcükler adeta birbirine birleştirilir; ancak bu yazıda gösterilmez.

Uyarı: Iki sözcük arasında noktalama işareti varsa ulama yapılmaz.

Akşam annemle pazara gittik. Ablam evde kaldı.

Hazırlayan: astagos

7. SERT SESSSİZ YUMUŞAMASI

Süreksiz sessizlerle bitten bir kelime sesliyle başlayan bir ek aldığında sondaki sert sessizler yumuşar.

P – ç – t – k (KeTÇaP)

↓ ↓ ↓ ↓

b c d g,ğ

Kural 1: Sözcük KeTÇaP ile bitecek.
Kural 2: Sözcüğe ünlüyle başlayan ek gelecek.

Kitap – ım ⟶ Kita**b**ım
Ağaç – a ⟶ ağa**c**a
Yurt – umuz ⟶ Yur**d**umuz
Renk – i ⟶ Ren**g**i

Uyarı: Yumuşama normalde sözcüğün kökünde olur. Ancak bazı eklerde de yumuşama olur.

Gel-**ecek** – im ⟶ Gelece**ğ**im
İnsan-**lık** – ı ⟶ İnsanlı**ğ**ı
Yaşa-**dık** – ım ⟶ Yaşadı**ğ**ım

Uyarı: Özel isimlerde yumuşama sadece söyleyişte olur, yazışta olmaz.

Yazılış	Söyleniş
Gemlik'e	Gemliğe
Zeynep'in	Zeynebin
Ahmet'e	Ahmede

8. SERTLEŞME (SESSİZ BENZEŞMESİ)

Türkçe sözcüklerde sert sessizden sonra yine sert sessiz gelmelidir. Sertleşme ekte olur.

(F – S – T – K – Ç – Ş – H – P) + (c – d – g)
(FıSTıKÇı ŞaHaP)

↓ ↓ ↓

ç t k

Kural 1: Sözcük FıSTıKÇıŞaHaP ile bitecek.
Kural 2: Sözcüğe "c, d, g" harfleriyle başlayan ek gelecek.

Sokak – da ⟶ Sokak**t**a
Türk – ce ⟶ Türk**ç**e
Bas – gı ⟶ Bas**k**ı
Diş – ci ⟶ Diş**ç**i

Soru1: Aşağıdaki cümlelerde yer alan altı çizili sözcüklerden hangisinde sert sessiz harflerden biri yumuşamıştır?
A) Yüzücünün kulaçları gittikçe yavaşlıyordu.
B) Bugün işten çıkıp doğru evine gitti.
C) Bu güzel sonuca ulaşacağını tahmin etmiyordu.
D) Yazlık elbiselerini dolaptan çıkarıp giydi.

Soru2: Aşağıdaki cümlelerin hangisinde ünsüz yumuşaması görülen bir sözcük vardır?
A) Tren istasyonunun yakınında bir evde otururduk.
B) Her sabah trenin düdüğü uyandırırdı bizi.
C) Babamın gelişini beklerdik sonra.
D) Kendinden önce duyulan bir öksürük sesiydi baban.

Soru3: Aşağıdaki cümlelerin hangisinde ünsüz yumuşamasına uğramış bir sözcük yoktur?
A) Bütün gün camdan sokağı seyretti.
B) Karadeniz'deki en uç nokta İnceburun'dur.
C) Bağa bak üzüm olsun yemeğe gözün olsun.
D) Davul bile dengi dengine çalarmış.

Soru4: Aşağıdaki altı çizili sözcüklerden hangisinde ünsüz benzeşmesi vardır?
A) Koltuğun üstünde bir kedi vardı.
B) Zilin sesini duyunca yerinden fırladı.
C) Yaşadığı felaketi ağlayarak anlattı.
D) Yardımları ihtiyaç sahiplerine dağıttılar.

Soru5: Aşağıdakilerin hangisinde sertleşme olması gerekirken yapılmamış?
A) Dürüstce davranmak
B) Mertçe söyleşmek
C) Soğukça şakalar yapmak
D) Çiftçi ile konuşmak

Soru6: "Meydanda telefon kulübesini göremiyor, ama yine de arıyordu." **Bu cümlede büyük ünlü uyumuna uymayan kaç sözcük kullanılmıştır?**
A) 2 B) 3 C) 4 D) 5

Soru7: Aşağıdaki cümlelerin hangisinde ulama yapılabilir?
A) Başarılı roman yazmak, hayalini işletebilen yazarlara özgüdür.
B) Şiir çevirisinde başarı, çevirmenin şiiri iyi anlamış olmasına bağlıdır.
C) Düşüncelerimizi konuşarak daha canlı ve etkili bir biçimde anlatabiliriz.
D) Sanatta önemli olan, anlamın gizli kalmasıdır.

Soru8: Aşağıdaki altı çizili sözcüklerden hangisinde yumuşama olmamıştır?
A) Durağı yolun gerisine taşımışlar.
B) Yurdunu korumak senin görevindir.
C) Dalgıcı görünce oğlum korktu.
D) Geçite girince arabayı yavaşlattı.

Soru9: Aşağıdaki cümlelerin hangisinde -yor ekinin daraltıcı etkisi (özelliği) yoktur?
A) Dünden beri adını sayıklıyor.
B) Her okul çıkışı beni bekliyor.
C) Çarşıdan her gördüğünü istiyor.
D) Yapma çiçeklerden harikalar yaratıyor.

Soru10. Aşağıdaki altı çizili sözcüklerin hangisinde ses düşmesi yoktur?
A) Küçücük çocuk, bize bakıyor.
B) Üsteğmen olunca annesi sevindi.
C) Kedilerin en miniği soğuktan ölmüş.
D) Alçacık bir duvardan atladım.

Soru11. "İkinci hecelerin ortasında dar ünlü bulunan bazı organ adlarından sonra ünlü ile başlayan bir ek gelince ikinci hecelerdeki dar ünlüler düşer."
Aşağıdaki tümcelerde altı çizili sözcüklerden hangisinde, bu kurala uyulmamıştır?
A) Omuz omuza vermiş, kötülüklerle savaşmıştık.
B) Alnını cama dayamış, bize bakıyordu.
C) Kuzu beyni, çocukların gelişmesinde yararlı bir besindir.
D) Kızınca ağzına, burnuna vurmaya başladı.

Soru12. Aşağıdaki sözcüklerden hangisi büyük ünlü uyumu kuralına uyar?
A) Akşamleyin B) Kardeş C) Kuşburnu D) Halı

1.C 2.B 3.B 4.D 5.A 6.C 7.B 8.D 9.D 10.C 11.A 12.D

Hazırlayan: astagos